

Essay

Poëzie in internationale context: Een digitaal samenwerkingsproject tussen Zuid-Afrika en Nederland

Joris Geelen

Poetry in International Context: A Digital Collaboration Project Between South Africa and the Netherlands

This article outlines the establishment of an online international educational project. In 2022, Cape Peninsula University of Technology in Cape Town, in collaboration with HAN University of Applied Sciences in Nijmegen, initiated an international poetry project for students of Dutch and Afrikaans from both universities. The objective of the project is to establish a sustainable partnership that annually connects students from South Africa and the Netherlands in the field of international poetry and its role in education. The project aims to facilitate collaboration centered on poetry analysis and the design of lessons about Dutch and Afrikaans poetry. Students collaborate online to analyze poems by Dutch, Flemish, and South African authors. The outcomes of their poetry analyses are used by the students to design poetry lessons that can be directly implemented in classrooms in South Africa and the Netherlands. All lessons developed by the students are published on a publicly accessible weblog.

1. Ontstaansgeschiedenis

In november 2019 sprak prof. dr. Yves T'Sjoen, hoogleraar moderne Nederlandse literatuur aan de Universiteit Gent en bijzonder hoogleraar Nederlandse-Afrikaanse literatuur aan de Universiteit Stellenbosch, tijdens de 33e internationale HSN Conferentie Onderwijs Nederlands over zijn te verschijnen essay 'Bloei en neergang van de neerlandistiek'.

Recente ontwikkelingen in het moedertaalonderwijs – een groeiend lerarentekort, een afname van het aantal studenten Nederlandse taal en cultuur, een afname van het aantal studenten aan de lerarenopleidingen Nederlands, een toenemende roep om een herwaardering van het schoolvak Nederlands, pogingen tot een herdefiniëring van het schoolvak door onder meer Curriculum.nu, de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW), de Meesterschapsteams én de huidige actualisatie van de kerndoelen door het kerndoelenteam van Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO) – brengen de neerlandistiek en de lerarenopleidingen Nederlands al een geruime tijd in het landelijke nieuws.

Een van T'Sjoens concrete aanbevelingen: houd het Nederlands niet langer binnen de landgrenzen. Leg veel meer dan nu de focus op het Nederlands in een internationale context. Het Nederlands is namelijk een internationale taal: vaker wordt het de 'kleinste wereldtaal' genoemd gezien zijn positie in de koloniale historie. Maar ook om andere redenen is het Nederlands volgens de Taalunie (2024) een wereldtaal: het is één van de 40 meest gesproken talen ter wereld en de twaalfde taal op het internet. Ruim 17 miljoen Nederlanders, 6,5 miljoen Vlamingen en bijna een half miljoen Surinamers zijn opgegroeid met het Nederlands. Buiten Nederland zijn er nog honderdduizenden Nederlands sprekende emigranten, de inwoners van de voormalige koloniën en er zijn bijna 7 miljoen mensen die Afrikaans spreken. En in 40 landen buiten 'de lage landen' studeren zo'n 14.000 studenten Nederlandse taal en cultuur (Taalunie, 2022).

Daarmee is het aan de taalgebruikers van het Nederlands en het Afrikaans om internationaal te gaan. De lerarenopleiding Nederlands van HAN University of Applied Sciences gaat met Cape Peninsula University of Technology (CPUT) een samenwerking aan waarin Nederlandstalige en Afrikaanse poëzie in een internationale context gezamenlijk worden onderzocht door studenten van deze *universities*.

2. De start van een internationaal digitaal samenwerkingsproject

In maart 2020 leken de woorden van T'Sjoen voor de vakgroep van de opleiding Leraar Nederlands van HAN University of Applied Sciences dan eindelijk handen en voeten te krijgen. Dankzij een toegekende subsidie werd het mogelijk voor mijn (inmiddels oud-)collega en taalkundige dr. Herman Giesbers om af te reizen naar Kaapstad om te onderzoeken of wij een tweetal projecten konden gaan opzetten met collega's van de University of Cape Town (UCT) en de Cape Peninsula University of Technology (CPUT): collega Giesbers had zijn pijlen gericht op een internationaal taalkundeproject en ik wilde aan de slag met mijn voorgenomen poëzieproject. Een projectbeschrijving én een bloemlezing met Nederlandse, Vlaamse en Zuid-Afrikaanse poëzie waren inmiddels ten behoeve hiervan opgesteld met hulp van, en dankzij, een andere HAN-collega, tevens docent moderne letterkunde aan UCT, drs. Karin Benjamin-Van Lierop.

Maar toen kwam covid-19: alle vluchten werden wereldwijd geannuleerd en het mondiale leven hield tijdelijk op te bestaan. Het poëzieproject verdween in de ijskast. Het duurde tot het najaar van 2022 tot ik daadwerkelijk – dan eindelijk – kon vertrekken naar Zuid-Afrika om daar in persoon de nodige contacten te leggen bij de collega's van bovengenoemde universiteiten.

Samen met collega en taalkundige dr. Anneli Schaufeli reisde ik af naar Kaapstad. Ons doel was een jaarlijks terugkerend samenwerkingsproject realiseren tussen CPUT, UCT en HAN, waarin elk studiejaar opnieuw studenten van deze universiteiten in contact raken met elkaar. Studenten van deze opleidingen vertalen, analyseren en didactiseren poëzie in internationale samenwerkingsgroepjes. Ze onderhouden online contact via e-mail, Whatsapp en ze vergaderen via Microsoft Teams. De studenten werken op deze manier samen aan het analyseren van gedichten van Nederlandse, Vlaamse en Zuid-Afrikaanse auteurs. De uitkomsten van hun poëzieanalyses gebruiken zij om lessen over poëzie te ontwerpen, die direct ingezet kunnen worden in klaslokalen in Zuid-Afrika en Nederland, en eigenlijk over de gehele wereld. Alle door de studenten ontworpen lessen zullen worden gepubliceerd op een weblog dat openbaar is voor iedere denkbare digitale bezoeker. Zo kunnen docenten en andere geïnteresseerden over de gehele wereld het lesmateriaal inzien en gaan gebruiken in hun eigen klaslokaal.

De verwelcoming in Kaapstad was groots: dankzij de hulp van Karin Benjamin-Van Lierop lukte het om met vele collega's van UCT en CPUT te spreken over ons voornemen tot een internationaal poëzieproject. De praktijk leerde dat het nog lastig is om een jaarlijks project te organiseren, vanwege allerhande praktische zaken. Is het niveau van de studenten ongeveer gelijk? Hebben ze ongeveer dezelfde voorkennis over poëzie en poëzieanalyse? Leren ze allemaal op een hogeschool of universiteit waar ze worden opgeleid tot leraar Nederlands of leraar Afrikaans? Is een gemeenschappelijke start van het project wel mogelijk? Hoe groot willen we de eerste editie van dit project maken: het is een pilot en die willen we nog niet te groot maken, maar aan de andere kant geldt natuurlijk ook: hoe meer zielen, hoe meer vreugd. Een handvol praktische vragen waar door te brainstormen met dr. Shamiega Chaudhari, lecturer Afrikaans aan CPUT, gelukkig antwoorden op kwamen én een praktische richtlijn opleverde voor een jaarlijks terugkerend tijdpad.

3. De werkwijze

De HAN-studenten mogen op vrijwillige basis deelnemen aan het poëzieproject, wanneer zij tweedejaars of derdejaars student zijn. Deelname aan het project levert 3 ECTS op waarmee zij activiteiten in hun vrije ruimte kunnen vullen. Het project bevond zich in de eerste helft van 2023 nog in een pilotfase, dus er was bewust voor gekozen om vooralsnog slechts een beperkt aantal studenten deel te laten nemen. Maar natuurlijk: het idee om dit project groter en groter te maken bestond al, en leefde ook nadrukkelijk. Mocht het project een succes

worden, dan ligt het voor de hand om het in te bedden in het curriculum van de voltijdopleiding, bij het vak *Poëzieanalyse en -didactiek*, een vak dat in het tweede jaar van de opleiding wordt aangeboden.

De HAN-studenten (zij waren allen tweedejaars studenten) werden vanaf november 2023 geïnstrueerd in de beginselen van de poëzieanalyse en klaargestoomd voor de start van het poëzieproject door medestudente Amber Alink, die begin 2023 deelnam aan de pilot van het project toen dit nog geheel in de kinderschoenen stond. De tweedejaars studenten volgen het vak *Poëzieanalyse en -didactiek* pas op het moment dat het poëzieproject al van start is gegaan. Enige voorkennis over de analyse-aspecten en een analysemodel is daarmee van harte welkom. Amber Alink kon vanwege haar eigen ervaringen met het project en met het vak als derdejaars studente een mooie brug vormen om de nieuwe deelnemende studenten alvast wegwijs te maken in de vormleer. Met dr. Shamiega Chaudhari was afgesproken dat de studenten van de HAN en die van CPUT ieder werken met hun eigen analytische model – het model dat het beste past bij de inhoud, het curriculum (en in Nederland: passend bij de Landelijke Kennisbasis van de lerarenopleidingen) en de keuzes die binnen de eigen opleidingen zijn gemaakt wat betreft het aanbieden van en het onderwijzen in poëzie.

Met deze uitgangspositie vond de officiële start van het poëzieproject plaats in februari 2024, met een heuse online kick-off via Microsoft Teams. Alle deelnemende CPUT- en HAN-studenten (helaas konden er geen studenten van UCT deelnemen) en hun docenten – Shamiega Chaudhari, Amanda Swart, Karin Benjamin-Van Lierop en Joris Geelen – namen deel aan deze onlinebijeenkomst om het project af te trappen: zo kon iedereen zich voorstellen, met elkaar kennismaken en kon het project en zijn tijdpad worden doorgesproken. Ook konden vragen van de Zuid-Afrikaanse en Nederlandse studenten over het project worden beantwoord.

Voor de HAN-studenten geldt dat zij zich kunnen bedienen van de reader *Poëzieanalyse en Didactiek* (HAN, 2013) die is samengesteld door de vakgroep Nederlands van de HAN, gebaseerd op de analytische uitgangspunten van *De glanzende kiemcel* (1950), het iconische werk van Simon Vestdijk over poëziebeschouwing. Dit dunne boekwerkje bestaat uit een achttal lezingen die Vestdijk schreef en uitsprak ter lering en vermaak van zijn medegevangenen toen hij in 1942 door de Duitse bezetters in kamp Sint Michielgestel was geïnterneerd. In zijn lezingen bespreekt Vestdijk ‘de techniek van de poëzie’ die door iedere lezer bestudeerd en geanalyseerd kan worden om zo te komen tot ‘het wezen van de poëzie’. Met andere woorden, Vestdijk ziet het analyseren van de poëzie op vormaspecten – zoals rijm, metrum, beeldspraak

en stijlfiguren – als een springplank om te komen tot een gefundeerde interpretatie van een gedicht: een interpretatie dus die gebaseerd is op het geleverde taalmateriaal, en de bewerking van dit taalmateriaal door de dichter. De CPUT-studenten gebruiken het gangbare analysemodel dat op hun eigen opleiding in zwang is. Dit verschil in aanpak bijt elkaar niet: in de praktijk blijft het zelfs juist een waardevolle toevoeging. De Zuid-Afrikaanse studenten leren over de systematiek die de HAN-studenten in Nederland hanteren; de Nederlandse studenten leren over het analysemodel dat gebruik wordt door de studenten van CPUT.

Het hoofddoel van dit project is om de deelnemende studenten met elkaar in contact te laten komen op een wijze dat zij gezamenlijk zowel poëzie kunnen bespreken als poëzie leren beschouwen. Een belangrijk leerdoel hierbinnen is dat zij leren van elkaars taal, cultuur en de (gezamenlijke) geschiedenis van Zuid-Afrika en de Lage Landen. Er bestaat een grote discrepantie in kennis die de Zuid-Afrikaanse studenten hebben en de kennis van de Nederlandse studenten als het gaat om deze gemeenschappelijke geschiedenis. Vele Nederlandse studenten weten alleen maar vaag van dit onderdeel van het Nederlandse koloniale verleden en hebben nog nooit gehoord van Jan van Riebeeck. De apartheid was al afgeschaft voordat zij geboren werden, Nelson Mandela overleed toen zij nog jonge kinderen waren en in het voortgezet onderwijs in Nederland wordt tijdens de geschiedenisles nu eenmaal weinig tot geen tijd ingeruimd voor het onderwerp Zuid-Afrika: er wordt leestijd besteed aan het Hollandse koloniale verleden in Indonesië, en soms ook is er wat aandacht voor Suriname en de Antillen. Maar over Zuid-Afrika leren middelbare scholieren nauwelijks op school. De tegenstelling met de Zuid-Afrikaanse studenten kan soms niet groter zijn: de CPUT-studenten zijn juist allen doordrongen van het gemeenschappelijke verleden en ze zijn zonder uitzondering zeer enthousiast om hun kennis over Nederland te vergroten.

Om te bereiken dat de HAN- en CPUT-studenten juist met elkaars taal en poëzie in aanraking komen en niet alleen bij hun 'veilige' eigen taal en dichters blijven, vormt een samengestelde bloemlezing met daarin Zuid-Afrikaanse, Nederlandse en Vlaamse gedichten de basis van waaruit de studenten vertrekken wanneer zij als groepje gemixte studenten een zestal gedichten kiezen om als groep te analyseren: ze kiezen drie Zuid-Afrikaanse gedichten en drie Nederlandse en/of Vlaamse gedichten. De bloemlezing is samengesteld door Karin Benjamin-Van Lierop en Joris Geelen en bevat een selectie aan bekende en minder bekende gedichten die handelen over een variëteit aan onderwerpen, zoals globalisering, kolonialisme en postkolonialisme, de gemeenschappelijke geschiedenis van de Lage Landen

en Zuid-Afrika, de talen die beide letterkundes verbinden, enzovoorts. De bloemlezing bevat onder andere gedichten van Ronelda Kamfer, Babs Gons, Gert Vlok Nel, Ramsey Nasr, Loit Sôls, Antjie Krog, Elisabeth Eybers en Els Moors. De bloemlezing wordt vanaf nu jaarlijks aangepast, vernieuwd en uitgebreid met nieuwe gedichten.

Behalve dat de groepen grasduinen in deze bloemlezing om daaruit gedichten te selecteren, worden de studenten nadrukkelijk uitgenodigd om zelf met ideeën te komen over gedichten (en songteksten) die hen aanspreken en die ze graag aan een nadere inspectie en analyse zouden willen onderwerpen. In de praktijk kiezen studenten ook graag hun eigen materiaal uit, omdat zij altijd wel een gedicht of lied kennen dat hen aanspreekt, een tekst die ze als mooi of ontroerend waarderen en waarvan ze denken dat deze ook goed gebruikt zou kunnen worden in het onderwijs – waarover straks meer. De bloemlezing bevat vooralsnog een twintigtal gedichten die telkens worden begeleid door internetlinks naar biografisch materiaal van de betreffende dichter of naar andere bronmateriaal, bijvoorbeeld naar YouTube of Lyriklíne, waar een voordracht of een multimediale verbeelding van het betreffende gedicht te vinden is.

Zodra de studentgroepen hun keuzes voor de te analyseren gedichten hebben gemaakt, overleggen ze hun keuzes met de betrokken docenten van CPUT en HAN en gaan zij als groep online, dus digitaal, aan de slag. Zij plannen vergadermomenten in via Microsoft Teams om afspraken en planningen te maken over de taken die gedaan moeten worden; de studenten worden aangemoedigd om zoveel mogelijk als één groep de gedichtenanalyses aan te gaan, wat concreet betekent: bespreek de gekozen gedichten tijdens deze online vergaderingen, wissel inzichten over elk gedicht met elkaar uit en stel elkaar inhoudelijke vragen over woorden en zaken die je nog niet begrijpt binnen het gedicht. Kortom, leer van de poëzie door met elkaar in gesprek te gaan. Aanvankelijk is de voertaal binnen deze gesprekken het Engels, maar gaandeweg blijkt vaak dat je ook prima Afrikaans en Nederlands kunt spreken. Toegegeven, je spreektempo dien je dan wel vaak wat aan te passen voor je buitenlandse collega en meer dan eens moet je een onbekend woord verduidelijken, maar de studenten ontdekken dat het Afrikaans en het Nederlands talen zijn die verwantschap vertonen en waarmee het ook prima onderling communiceren is. Niettemin blijft communiceren in het Engels voor de meesten toch de veiligste keuze.

Van februari tot begin mei werken de studenten aan hun poëzieanalyses, waarvan ze schriftelijk verslag doen bij hun docenten. Deze checken of hun werk naar behoren is uitgevoerd, waarna de studenten groen licht krijgen

voor het tweede deel (mei-juli) van het poëzieproject: selecteer minimaal één Afrikaans gedicht en één Nederlands of Vlaams gedicht dat je als uitgangspunt neemt voor een zelf te ontwerpen les of lessenreeks over poëzie. Aangezien alle deelnemers student zijn aan de lerarenopleiding van CPUT of de HAN is het voor hen een passend en bekend terrein om onderwijsactiviteiten te ontwerpen op basis van een lesvoorbereidingsformulier en lesmateriaal dat zij als beginnend docent verzamelen en ook zelf ontwikkelen. Als doelgroep voor hun gemaakte les of lessenreeks nemen ze een jaarlaag en leerniveau naar keuze – beide kunnen zij laten aansluiten bij hun eigen onderwijspraktijk. De studenten lopen op dat moment al stage in het kader van hun lerarenopleiding, of ze zullen op de korte termijn weer stage gaan lopen in het onderwijsveld waarvoor ze worden opgeleid. Dit stelt de studenten in staat om hun ontwikkelde les over poëzie zelf al eens uit te testen in de klas – geen vereiste binnen dit poëzieproject, maar natuurlijk heel erg leuk en leerzaam om te doen.

Van mei tot juli ontwerpen de deelnemende studenten hun poëzielessen of -lessenreeks: behalve dat zij hun ontwerp, omwille van de navolgbaarheid en overdracht naar andere docenten toe, dienen te maken met behulp van een lesformulier, zijn zij verder helemaal vrij in hun ontwerp. Het gebruik van muziek, multimedia en activerende werkvormen wordt door velen van hen al actief verwerkt in hun lesontwerpen. Het didactiseren van poëzie voor in de klas is niet zomaar een klusje dat de studenten uit de losse pols geacht worden te doen. Het vak *Poëzieanalyse en -didactiek* dat de HAN-studenten volgen van februari tot juni geeft handvatten om tot een gefundeerd en verantwoord lesontwerp te komen. In de projectbeschrijving is tevens een hoofdstuk ingericht dat de studenten op weg helpt bij het opstellen van leerdoelen, het passend maken van de lesstof voor de doelgroep (gebruikmakend van de Europese referentieniveaus) en dat bronmateriaal aanreikt dat nog meer handvatten biedt bij het ontwerpen van de eigen les(senreeks) over poëzie; concreet zijn dit het handboek *Nederlands in de onderbouw – Een praktische didactiek* (2020) van Bonset, De Boer & Ekens en de door Dirkje Ebbers & Trees Steeghs ontwikkelde poëzieleerlijn van SLO die wordt uitgewerkt in *Ga met een blauw paard dwars door de hoogste bergen* (2009).

4. De resultaten

Wanneer de studenten hun les(senreeks) over poëzie hebben gemaakt en ze zijn tevreden over het resultaat, dan studeren ze hun materiaal (een lesvoorbereidingsformulier met daarbij vaak ook nog een Powerpoint of Prezi ter begeleiding, eventueel samen met werkbladen en/of ander

lesmateriaal) naar hun docenten. Na goedkeuring ontvangt de student een uitnodiging voor deelname als auteur van het weblog dat is speciaal in het leven is geroepen voor dit poëzieproject. Alle door studenten ontwikkelde lessen en lessenseries worden verzameld op dit gratis en vrij toegankelijk blog, zodat ze getoond kunnen worden aan de hele wereld. Iedere geïnteresseerde die een internetverbinding binnen handbereik heeft kan het weblog bezoeken. Voor collega-docenten Afrikaans en Nederlands van over de hele wereld is dit blog dan ook uitermate geschikt om inspiratie op te doen: om ontwikkelde lessen te bekijken, over te nemen en ten uitvoer te brengen in het eigen klaslokaal op de eigen werkplek. Daarvoor hebben de deelnemende studenten nadrukkelijk toestemming gegeven bij het plaatsen van het door hen ontwikkelde lesmateriaal.

Het blog bezoeken kan hier, op <https://poesieprojekpoezieprojectcputucthan.blogspot.com>.

In 2023 zijn de eerste resultaten van het project opgeleverd op bovenstaand weblog. Het grootste (voorlopige) eindresultaat van dit internationale poëzieproject is wellicht het niet-tastbare eindresultaat: Nederlandse en Zuid-Afrikaanse studenten die leren van en over elkaar. In contact komen met iemand tienduizend kilometer verderop en dan leren over elkaars achtergrond, je gemeenschappelijke verleden en de persoonlijke geschiedenis van je medestudent. Maar ook leren over elkaars cultuur, de alledaagse leefwereld van collega-studenten in een ander werelddeel en leren van elkaars taal (of: talen, want behalve het Nederlands en Afrikaans komt er ook voldoende Duits, Engels, Frans en IsiXhosa voorbij in de bestudeerde gedichten en in de communicatie). Kortom, de kennis over elkaar en de kennis over de gemeenschappelijke geschiedenis van Zuid-Afrika en Nederland wordt vergroot en verbreed.

Graag nodig ik u als lezer van dit artikel uit om ook een kijkje te nemen op het weblog van dit digitale poëzieproject. Door de jaarlijkse herhaling (en hopelijk uitbreiding van het project op termijn) zal dit blog alleen maar meer en meer gevuld gaan worden met lesideeën over Afrikaanse en Nederlandstalige poëzie in de klas, waardoor de banden tussen Zuid-Afrika en de Lage Landen op educatief niveau en op het niveau van wereldburgerschap een extra impuls krijgen.

HAN University of Applied Sciences, Nijmegen

Bibliografie

- Bonset, Helge, de Boer, Martien en Ekens, Tiddo. 2020. *Nederlands in de onderbouw. Een praktische didactiek*. Bussum: Coutinho.
- Ebbers, Dirkje en Steeghs, Trees. 2009. *Ga met een blauw paard dwars door de hoogste bergen. Een leerlijn poëzie schrijven en lezen voor het voortgezet onderwijs*. Enschede: SLO.
- Hogeschool van Arnhem en Nijmegen. 2013. *Poëzieanalyse en didactiek*. Nijmegen: HAN.
- Mooij, Jan Johann Albin. 1979. De motivering van literaire waardeoordelen. In: Mooij, J.J.A. *Tekst en lezer. Opstellen over algemene problemen van de literatuurstudie*. Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Gennep.
- Taalunie. 2022. *Nederlands in de wereld*. <https://taalunie.org/actueel/282/nederlands-in-de-wereld>. (Datum van gebruik: 11 september 2024).
- Taalunie. 2024. *Feiten en cijfers*. <https://taalunie.org/informatie/24/feiten-cijfers#:~:text=Er%20zijn%20ongeveer%204%20miljoen,dan%20scoort%20het%20behoorlijk%20hoog>. (Datum van gebruik: 11 september 2024).